

CUMHURİYET VE ULUS GAZETELERİNDE SAADÂBAD PAKTI'NIN¹ İMZALANMASININ YANSIMALARI

Tufan TURAN*

Esin TÜYLÜ TURAN**

ÖZET

Kuruluşundan itibaren Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin önceliklerinden biri yeni kurulmuş olan devletin devamlılığını ve güvenliğini sağlamak olur. Yeni Türk devleti, bu amaçla, kuruluşundan itibaren bütün dünya devletleri ile barış ve dostluk ilişkileri kurma ve güvenliğini sağlama yoluna giderek, yabancı devletlerle ikili ilişkilerini geliştirir, onlarla dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalar ve bölgesel ittifaklar oluşturma politikası izler. Bu politikanın ilk adımı, Balkan devletleriyle yoğun bir diplomasi trafiğinin ardından imzalanan 9 Şubat 1934 tarihli Balkan Antantı'dır. Balkan Antantı ile Batı sınırını güvence altına alan Türkiye Cumhuriyeti, doğudaki sınırlarını güvence altına almak ve bu bölgede de barış ve dostluk ilişkilerini geliştirmek amacıyla bir Doğu paktı oluşturma yoluna gider. Balkan Antantı'nın imzalanmasından önce olduğu gibi, Doğu paktının oluşturulması için de yoğun bir diplomasi trafiği yaşanır ve 8 Temmuz 1937 tarihinde Saadâbad Paktı imzalanır. Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti'nin iki önemli gazetesi olan Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinde bu süreçle ilgili yansımaların tespit edilmesi ve ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu iki gazetede konuyla ilgili yayınlanan haberler, mevcut ikinci el kaynaklarla işlenmekte ve yabancı basından da alıntılar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Saadâbad, Doğu Paktı, Afganistan, İran, Irak.

REFLECTIONS OF THE SAADABAD PACT IN CUMHURİYET AND ULUS NEWSPAPERS

ABSTRACT

After her establishment under the leadership of Mustafa Kemal, one of the preferential aims of new Turkish Republic is securing continuity and safety of the new established state. For this purpose, the new Turkish state after her establishment follows the way of setting up peace and friendship relations with all states of the world, developing her mutual relations with

---

¹ Saadâbad Paktı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'da barış ve güvenliğini sağlamak üzere yapılan ve İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında, saldırmazlık, kışkırtmalardan kaçınma ve bölge barışı için istişareleri içeren bir anlaşmadır. Resmî adı "Türkiye, Afganistan, Irak ve İran Saldırmazlık Antlaşması"dır. İsmail Soysal, "1937 Sâdâbat Paktı", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 327.

* Arş. Gör., Sakarya Ü. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. El-mek: tturan@sakarya.edu.tr

** T. C. Tarihi Bilim Uzmanı. El-mek: esinatik@gmail.com

foreign states and signing friendship and cooperation agreements with them. In this frame, she follows a policy to set up regional alliances. The first step of this policy was the Balkan Entente dated 9 February 1934 which is signed after an intense diplomacy. After securing the west borders with Balkan Entente, Turkish Republic changes her route to East to set up peace and friendship relations there in order to secure Eastern borders. Such as the intense diplomacy followed before the Balkan Entente, before the Saadâbad Pact (Eastern Pact) dated 9 July 1937 a solid diplomacy had been followed. With this work, it is aimed to determine and display reflections of this process to two important Turkish Newspapers named Ulus and Cumhuriyet. News about this subject processed with secondary hand resources and also some quotations have been made from foreign press.

Key Words: Saadabad, Eastern Pact, Afghanistan, Iran, Iraq.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde kurulan yeni Türk devleti, gerçekçi bir dış politika izleyerek, komşularıyla dostane ilişkiler tesis etme ve bütün devletlerle ilişkilerini barış çerçevesi içerisinde sürdürmeye çalışır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan büyük kayıpların neticesinde, Türk dış politikasında, bütün devletlere karşı barışçıl bir politika izlenmesinin yanı sıra Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması yolunda adımlar atılması da gerekli hale gelir. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, gerek komşu devletlerle gerekse diğer büyük devletlerle dostluk, tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmaları imzalamak yolu ile bu güvenlik endişesini ortadan kaldırma politikası izler.

Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması konusunda atılan en somut adımlardan biri, 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Antantı'dır. Balkan Antantı, hazırlık safhasından itibaren, Balkan devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yoğun bir diplomasi trafiği sonucu ortaya çıkar. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Balkanlarda ortaya çıkan Alman korkusunun karşısında, Balkan Antantı gibi bir savunma ve işbirliği paktının oluşturulması ile Balkan sınırlarında ve Avrupa cephesinde Türkiye'nin güvenliği sağlanmış olur. Mustafa Kemal'in bir sonraki adımı ise doğudaki sınırları güvence altına alacak bir güvenlik paktı oluşturmaktır. Saadâbad Paktının hazırlık süreci de Balkan Antantı'nınki gibi uzun sürer ve yoğun bir diplomasi süreci gerektirir.

Türkiye, 1937 yılında Saadâbad Paktının imzalanmasına kadar Arap komşularıyla yakın ilişkiler kurmaktan sakınır. Dönemin Türk aydınları Arapları geri kalmış olarak görürler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin batılılaşma, laikleşme ve Batıyla ilişki kurma politikalarına adapte olarak gelişebileceklerini düşünürler². Türkiye, Balkan Antantı ile batıda kurmuş olduğu ittifak sistemini, doğuda da tesis etmek ister³. Afganistan da böyle bir savunma sistemi oluşturarak, İtalyan ve Alman baskısından kurtulmak ister⁴. İran, 1930'lu yıllara gelindiğinde, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında sıkışıp kalır ve her iki ülkeyle olan ilişkilerinde sorunlar yaşar. Rıza Şah'ın en büyük hedefi başta Türkiye olmak üzere bütün komşularıyla iyi ve kalıcı ilişkiler kurmaktır⁵. Irak ise 1933 yılında İran'a

² Ara Sanjian, "The Formulation of the Baghdad Pact", **Middle Eastern Studies**, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, s. 226-227.

³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988, s. 347.

⁴ Hayrullah Cengiz, "Sâdâbât Paktı'nın Türk Dış Siyasî Tarihi Açısından Önemi", **Irak Dosyası**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 39.

⁵ Gökhan Çetinsaya, Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algulamaları ve "Şii Jeopolitiği", **Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, cilt: 13, sayı: 3, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2007, s. 172

bir tarafsızlık antlaşması imzalanmasını teklif ederek bölge güvenliği için imzalanması düşünülecek bir ittifaka veya antlaşmaya dâhil olacağını sinyallerini verir⁶.

1936 yılında İtalya'nın bütün uluslar arası hukuk kurallarını hiçe sayarak Habeşistan'a saldırması, bu devletin Afrika ve Ortadoğu'ya karşı beslediği yayılmacı emelleri ortaya koyar. Gerek Türkiye'nin gerekse diğer Ortadoğu devletlerinin güvenlik endişeleri en üst seviyeye çıkar ve bu durum Saadâbad Paktı'nın ortaya çıkış sürecini hızlandırır⁷. Pakıtın imzalanmasının önündeki tek engel, bu dört devletin arasında mevcut olan sorunlardır ve bu sorunların en kısa zamanda çözüme kavuşturulması gerekir.

Türkiye-Afganistan İlişkileri

Türkiye ile Afganistan, 1921 ve 1928 antlaşmaları çerçevesinde dostluk ve işbirliklerini hızla geliştirmektedir⁸. Afgan Kralı Emanullah, 1927 yılının Aralık ayında dünya turuna çıkar ve 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye'ye gelir⁹. Türkiye'de büyük sevinç gösterileri ile karşılanan Emanullah Hanın ziyareti sırasında, 25 Mayıs 1928'de Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalanır, bu antlaşma iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesi ve işbirliğinin oluşmasına yardımcı olur¹⁰.

Afganistan'da Kral Emanullah'ın devrilmesinin ardından Nadir Şah dönemi başlar. Emanullah Han, Atatürk ile dostluk ilişkileri sebebiyle 1933 yılında kendisini ziyaret ettiği zaman Nadir Şah yönetimindeki Afganistan buna şüpheyle bakar, ancak bu olay iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemez. Afganistan, Türkiye'nin desteği ve önyak olmasıyla 27 Eylül 1934'te Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilir. 1936 yılında Afganistan Dışişleri Bakanı Feyiz Muhammed Han Türkiye'yi ziyaret eder ve Atatürk tarafından kabul edilir. Bu ziyaret de iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından önemli rol oynar¹¹.

Ülkesini İslamî kurallara göre yönetmesi nedeniyle Nadir Şah'ın hükümdarlığı döneminde, Türk hükümeti duyduğu rahatsızlığa rağmen, bu devletle olan ikili ilişkilerini devam ettirir ve Nadir Şah'tan sonra başa geçen Zahir Şah'ın yenilik hareketlerine önem vermeye başlaması iki ülke ilişkilerindeki şüpheleri ortadan kaldırır ve dostane ilişkileri geliştirir¹². Pakıtın imzalandığı 1937 yılına gelindiğinde, iki ülke arasında kardeşlik ve dostluk ilişkileri hâkim olur.

⁶ İsmail Soysal, "a.g.m.", s. 329.

⁷ Sait Dinç, "Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler", **Atatürk Araştırmaları**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Adana, s. 21, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf, (ET: 05.07.2011).

⁸ İsmail Soysal, "a.g.m.", s. 330-331.

⁹ Mehmet Saray, **Türk-Afgan Münasebetleri**, Veli Yayınları, İstanbul, 1984, s. 48; İsmail Akbaş (2008), **Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk- Afgan İlişkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 47.

¹⁰ Durmuş Yalçın, vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt: 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s. 446.

¹¹ **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 73-78

¹² Aslı Nur Sencer (2006), **Tevfik Rüşü Aras Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 114.

Türkiye- İran İlişkileri

İran- Türkiye ilişkileri, isyancı Kürt çetelerinin Türkiye sınırları içerisinde barınması ve özellikle de Türkiye’de hilafetin kaldırılmasının İran’da gerici kesim tarafından hoş karşılanmaması gibi nedenlerle bozulur. Türk- İran sınırında yaşayıp İran’a sığınan bazı aşiretlerin Doğu Beyazıt’ta bir Türk askerî birliğine saldırmaları ve bir miktar esir almaları ilişkileri kopma noktasına getirir ve Türkiye konu ile ilgili olarak İran’a bir nota verir¹³.

İki ülke arasındaki mevcut sorunların çözümlenebilmesi amacıyla, 22 Nisan 1926 tarihinde, Türk-İran Dostluk, Güvenlik ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanır. Ancak bu antlaşma iki ülkenin birbirlerine karşı şüphelerini gidermek konusunda başarılı olamaz¹⁴. Karşılıklı güven ortamı ancak 1932 yılında kurulabilir ve 16-26 Haziran 1934 tarihleri arasında Rıza Şah Pehlevi’nin Türkiye ziyaretinin ardından iki devlet arasında dostane ilişkiler yeniden tesis edilir¹⁵. Bu ziyaretin ardından, kurulan dostane ilişkilerin hukukileştirilmesi için çalışmalar başlar. Cumhuriyet gazetesinin 1 Nisan 1937 tarihli haberinde, bu çalışmalar çerçevesinde devam eden müzakerelerin sonuçlandığı ve Tahran’daki İran Dışişleri Bakanlığı binasında iki tarafın heyetleri tarafından muahede ve mukaveleler imzalandığı belirtilir¹⁶. İmzalanan antlaşmalar, 7 Ocak tarihli Telgraf ve Telefon Hatlarının Tesisine Dair Özel Antlaşma, 14 Mart tarihli İkamet Antlaşması, Suçluların İadesi ve Adli Müzaheret Antlaşması, Sınır Bölgesinin Güvenliği Hakkında Antlaşma, Gümrük Faaliyetlerinin Tanzimi Hakkında Antlaşma, Ticaret ve Dolaşım Antlaşması ve 20 Nisan tarihinde imzalanan Hava Dolaşım Antlaşması, Veterinerlik Antlaşması ve Trabzon-Tebriz-Tahran Transit Yolu Antlaşmasıdır. Bütün bu antlaşmalar, TBMM’nin 7 Haziran 1937 tarihli oturumunda onaylanarak kabul edilir¹⁷.

9 Nisan tarihli Ulus gazetesinde, Gümüşhane milletvekili Cemal Hüsnü Taray başkanlığındaki Türk heyetinin, İran ile devrin icaplarına uygun hukukî bağlar kurdukları, Tahran görüşmelerinin uzamasının nedeninin anlaşmazlıklar olmadığı, bunun nedeninin imzalanan anlaşmaların çokluğu olduğu ifade edilir. İki devletin asırlarca süren mücadeleden sonra yabancı boyunduruğuna düştükleri ve yine aynı devirde Türkiye’nin Atatürk’ün, İran’ın ise Rıza Şah Pehlevi’nin önderliğinde bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ise münasebetlerin seyrinin değiştiği ve artık birbirlerine karşı kardeşliğe dayalı bir politika izledikleri vurgulanır¹⁸.

3 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili yayınlanan haberde, Türk heyeti ile İran hükümeti arasında imzalanan antlaşmalar şu şekilde listelenir: Oturma sözleşmesi, sınır güvenliği ve sınır anlaşmazlıklarının giderilmesi sözleşmesi, adli yardımlaşma sözleşmesi, gümrükleri düzenleyen sözleşme, telgraf ve telefon hatları hakkında anlaşma, hava ulaşımı sözleşmesi, Trabzon-Tebriz-Tahran yolu üzerinde karşılıklı nakliyyeyi kolaylaştırma sözleşmesi, baytarlık işleri hakkında sözleşme, suçluların iadesi sözleşmesi ve ticaret ve denizcilik sözleşmesi¹⁹.

28 Nisan tarihli Ulus gazetesinin haberine göre, iki ülke arasında imzalanan antlaşma ve sözleşmeler nedeniyle İran basını Türk-İran kardeşliğine yönelik makaleler yayınlamaya başlar. Haberde, İran’ın “Kuşuş” gazetesinde bu kadar kısa sürede 10 anlaşma ve sözleşmenin imzalanması iki ülke ilişkilerinin samimiliğini ve karşılıklı anlayışı ispatlamakta olduğunu vurgulandığı

¹³ Ahmet Özgiray, “İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 298.

¹⁴ Aslı Nur Sencer, **a.g.t.**, s. 115.

¹⁵ İsmail Soysal, “a.g.m.”, s. 328.

¹⁶ “İran’la Münasebatımız Gittikçe Kuvvetleniyor”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1937, s. 1.

¹⁷ Barış Cin (2006), **Türkiye- İran İlişkileri (1923-1938)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 102; Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.118-119

¹⁸ “Politik Seyahatler”, **Ulus**, 9 Nisan 1937, s. 1, 5.

¹⁹ “İran’la Münasebatımız Gittikçe Kuvvetleniyor”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1937, s. 1.

belirtilmektedir. Haberde, Türkiye ile İran arasında imzalanan anlaşmaların ardından Atatürk ile Şahinşah arasında samimî telgraflar gönderildiği belirtilir ve bu telgrafların metinleri yayınlanır. İki ülkenin liderleri birbirlerine gönderdikleri telgraflarda, iki ülke arasında mevcut bulunan dostane ilişkileri geliştirecek bu anlaşmalardan dolayı duydukları memnuniyeti dile getirirler. Ayrıca Türkiye Başvekili İsmet İnönü ile İran Başvekili Mahmud Cam da birbirlerine kutlama ve memnuniyet telgrafları gönderirler²⁰.

Türkiye ile İran arasında imzalanan antlaşmalar, 7 Haziran 1937 tarihinde TBMM tarafından onaylanır ve yürürlüğe girer. TBMM tarafından bu münasebetle İran meclisine gönderilen telgrafta, uzun yıllardır iyi dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerine dayanan Türk- İran ilişkilerinin Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyaretleri ile geniş bir ufka yayıldığı vurgulanır ve iki devlet dostluğunun hukuki bağlarla bağlanması amacıyla imzalanan 10 adet anlaşmanın müzakere ve tanzimi sırasında görev alan iki taraf heyetlerinin çabaları ve Şahinşah'ın alakaları övülür²¹.

Türkiye-İrak İlişkileri

30 Mayıs 1932'de "İrak'ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun" başlıklı Irak Krallığının yayımladığı deklarasyon ile Irak bağımsızlığını kazandıktan sonra, iki ülke ilişkileri gelişmeye başlar. Türkiye ile Irak arasında 1932 yılında yapılan anlaşmalar ve her iki ülkenin de Milletler Cemiyeti'ne üye olması ilişkilerin önemini artırır.

İki ülke arasındaki ilişkilerde Avrupa ve genel olarak dünyadaki ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel gelişmeler, milletlerarası güç dengeleri önemli rol oynamaktadır. Irak'taki Türk nüfusu iki ülkenin ilişkilerinin gelişiminde önemli rol oynayan etkenlerden biri olur²². 1937 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi amacıyla Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'in Türkiye'yi ziyaret ettiği görülmektedir.

28 Nisan 1937 tarihli Ulus gazetesinin "Suriye-İrak Mukavelesi" başlıklı haberinde, Irak ile Suriye arasında sınır sorunlarını çözümlen ve dostluk ilişkilerinin kurulmasına dayanan bir antlaşma imzalandığı, Irak Dışişleri Bakanı Elasil'in aynı gün Şam'dan ayrılarak önce Beyrut'a sonra da Ankara'ya gideceği belirtilir. Haberde Irak'ın Türkiye ile de aynı dostluk ilişkilerini tesis etmek niyetinde olduğu vurgulanır²³.

26 Nisan 1937 tarihinde Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil, Ankara'ya gelir. Aynı gün Atatürk tarafından da kabul edilen Elasil için Rüştü Aras tarafından Dışişleri Köşkü'nde bir ziyafet düzenlenir²⁴. 28 Nisan tarihli Ulus gazetesinde ise Başbakan İsmet İnönü'nün Naci Elasil şerefine bir ziyafet düzenlediği ifade edilir²⁵. 28 Nisan'da İsmet İnönü'nün çay ziyafeti ve Rüştü Aras'ın öğle yemeğine iştirak eden Naci Elasil, aynı gün içerisinde kömür sergisini de gezer. Elasil, sergiden çıkarken verdiği demecinde, sergiyi çok beğendiğini, kömür meselesine verilen önemi takdir ettiğini ve Türkiye'nin bu sergisinin iftihara değer olduğunu ifade eder²⁶. Naci Elasil, 29 Nisan'da

²⁰ "Türk- İran Dostluğu", **Ulus**, 28 Nisan 1937, s. 1, 6; Aşlı Nur Sencer, **a.g.t.**, s. 117.

²¹ "Saadâbad Pakti ve İran", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1937, s.7.

²² Kadir Kasalak, "İrak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 9 Şubat 2007, Yıl 5, s. 200.

²³ "Türk- İran Dostluğu", **Ulus**, 28 Nisan 1937, s. 1, 6.

²⁴ "Dost Irak Hariciye Veziri Dün Şehrimizi Şerefliendirdi", **Ulus**, 27 Nisan 1937, s. 1, 5.

²⁵ "Türk- İran Dostluğu", **Ulus**, 28 Nisan 1937, s. 1, 6.

²⁶ "Düenkü Kamutay Toplantısında Dr. Aras Irak'la Yapılan Mukaveleyi İzah Etti", **Ulus**, 29 Nisan 1937, s. 1, 5.

Ankara'daki temaslarını tamamlayarak İstanbul'a geçer²⁷. Elasil, İstanbul'a varışında vermiş olduğu demecinde, yeni Türkiye'ye gıpta ile baktıklarını, kendisinin ve heyetinin Türkiye'nin gösterdiği ilerlemeleri yakından takip ettiklerini ve kendi ülkeleri adına bunlardan dersler çıkardıklarını belirtir ve imzalanması gündemde olan Doğu Paktına Suriye'nin de katılmasını istediğini vurgular²⁸.

29 Nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Türkiye, Irak ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan olan dostluk antlaşmasının süresinin dolması nedeniyle TBMM'de yapılan görüşmelere değinilir. Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'in meclise gelmesi üzerine büyük sempati gösterileri olur ve Dr. Rüştü Aras bir konuşma yaparak, süresi dolan bu antlaşmanın imzalanmasından beri iki ülke arasında dostane ilişkilerin hiç bozulmadığını, antlaşmanın küçük bir kısmının kaldırılarak yenilenmesinin uygun olacağını belirtir. İki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin örneği da olarak Elasil'in mecliste bulunmasını gösterir²⁹.

20 Haziran tarihli Ulus gazetesinde, Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras'ın ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın, Irak ve İran ile dostluk ve kardeşlik bağlarını takviye etmek amacıyla Bağdat'a hareket ettikleri, Celal Bayar'ın Bağdat'taki temaslarının ardından yurda döneceği, ancak Dr. Aras'ın Bağdat'tan Tahran'a geçeceğini bildirilir³⁰. 22 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Dr. Rüştü Aras ve Celal Bayar Dün Irak'a Vardılar" başlıklı haberde, Türk Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın ve İktisat Bakanı Bayar'ın Türk- Irak sınırında coşku ve tezahürat ile karşılandıkları ve halkın Atatürk'ü, Irak Kralını ve Türk-İrak birliğini şiddetle alkışladığı vurgulanır. Irak'ta önce Kerkük'e geçecek olan Türk heyeti, daha sonra Bağdat'a geçerek resmi temaslarda bulunur³¹.

22 Haziran tarihli The Times gazetesinin haberine göre, 21 Haziran 1937 tarihinde, Türk Dışişleri Bakanı Dr. T. Rüştü Aras ve Ulusal Ekonomi Bakanı M. Celal Bayar, Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmesi beklenen birkaç günlük bir resmi ziyaret için Bağdat'a doğru yola çıkar ve Kerkük'e ulaşır. Irak basınında bu ziyarete büyük önem verilmektedir. Dr. Aras, Bağdat'tan Tahran'a geçeceğinden, kendisinin, İran ve Irak arasındaki ilişkileri tökezleten Şattularap sorununda bir arabuluculuk girişiminde bulunması beklenmektedir. Türkler, Asya Paktının başarıya ulaşması için bu sıkıntılı sorunu çözülmesi gerektiğinin farkındadır³².

22 Haziran'da Bağdat'a varan Türk heyeti, Irak kraliyet sarayında misafir edilirler. Türk Heyeti aynı gün Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'i ve daha sonra da Irak Başvekilini ziyaret eder. Öğleden sonra Kral tarafından Ez-zuhur Sarayı'nda kabul edilen heyete gösterilen samimi tezahüratın Türk-İrak ilişkilerindeki dostluğu sağladığını ve Türk- Irak ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını ifade eden haberde, Irak gazetelerinin Irak halkının Türkiye'ye beslediği samimi duygular ve Atatürk önderliğindeki Türkiye'nin kalkınması üzerine yayın yaptığı da vurgulanır. Ayrıca aynı günün akşamında Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'in düzenlediği ziyafette, Elasil'in ve Aras'ın yaptıkları konuşmalara da yer veren haberde, Türk-İrak dostluğu tekrar tekrar vurgulanır³³.

27 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesinde ise Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras'ın Irak'ta temaslarını tamamladığı ve 25 Haziran tarihinde uçak yolculuğu ile Tahran'a gittiği vurgulanır³⁴. 26 Haziran tarihli Ulus gazetesinde de Dr. Aras'ın büyük bir halk kitlesi ve Irak devlet adamları tarafından Tahran'a yolcu edildiği ifade edilir. Haberde, Türk heyetinin Bağdat'taki temaslarının

27 "İran Şahinşahi Dış İşler Bakanımız Dr. Aras'ı Kabul Buyurdular", **Ulus**, 30 Haziran 1937, s. 1.

28 "Irak Hariciye Veziri İstanbul'da", **Ulus**, 1 Mayıs 1937, s. 1, 7.

29 "Kardeş Yurda Sevgi", **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1937, s. 1, 7.

30 "Dr. Aras'la Mısır Hariciye Nazırı Arasında", **Ulus**, 20 Haziran 1937, s. 1, 5.

31 "Dr. Rüştü Aras ve Celal Bayar Dün Irak'a Vardılar", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1937, s. 1, 6.

32 "Dr. Aras in Iraq", **The Times**, 22 Temmuz 1937, s. 15.

33 "R. Aras ve Celal Bayar Bağdad'da", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1937, s. 1, 3.

34 "Hariciye Vekilimiz Tahran Yolunda", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1937, s. 3.

Turkish Studies

ardından Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan resmi tebliğe yer verilir. Tebliğde, Türk heyetinin Bağdat ziyaretinin Irak'ta memnuniyetle karşılandığı, Dr. Aras'ın kral Gaziyülevvel, Başvekil Hikmet Süleyman ve Dışişleri Bakanı Naci Elasil tarafından kabul edildiği, yapılan müzakerelerin Türkiye ile Irak arasında mevcut dostane ve kardeşlik ilişkilerinin gelişimi için mühim olduğu ifade edilir³⁵.

1 Temmuz tarihli Ulus gazetesi, Irak'ta yayınlanan "El-Alem El-Arabi" gazetesinin 23 Haziran tarihli nüshasında Türkiye ve Bağdat'ı ziyaret eden Türk heyeti hakkında güzel yazılar içeren bir haber yayımlandığını belirterek, yayınlanan metni Türkçe olarak verir. "Büyük Türk Üstadlarımız" başlıklı yazıda, Türkiye'nin tam bağımsızlığını kazanmasının ardından her safhada büyük bir mücadele ve azim gösterdiğini bu nedenle de Türklerin Iraklılar için üstad oldukları, Türkiye'den öğrenmenin ve bir şeyler almanın büyük bir şeref olduğu belirtilir ve iki devlet arasındaki dostluk ve kardeşlik vurgulanır³⁶.

İran- Afganistan İlişkileri

Paktın imzalanmasından önce İran ile Afganistan arasında da bazı sorunlar vardır. İki ülke arasındaki sorunların temeli sınır anlaşmazlıklarına dayanmaktadır. Mayıs 1934 tarihinde Afganistan Dışişleri Bakanı Feyiz Muhammed Han ile İran'ın Kabil büyükelçisi Muhammed Taki İsfandiyari arasında bir protokol imzalanır ve bu protokolle sınır anlaşmazlıklarının iki ülkenin de yakın dostu olan Türkiye'nin hakemliği ile çözülmesi konusunda anlaşılır. Buna göre, Türkiye'nin kararı ne olursa olsun kayıtsız- şartsız kabul edilecekti.

Atatürk, hakem olarak Orgeneral Fahrettin Altay'ı görevlendirir. Fahrettin Altay başkanlığındaki Türk hakem heyeti Afganistan'a geçerek çalışmalarına başlar ve dört aylık bir çalışma sonunda hazırladığı rapor doğrultusunda sınır sorunu çözülür. Bu olay Türkiye'nin saygınlığının artmasına yardımcı olur³⁷.

İran-İrak İlişkileri

Irak ile İran arasındaki sorunların temelinde Şattularap'taki sınır anlaşmazlığı yatmaktadır. Ayrıca, Irak'ta Sünni-Şii ayrılığı, İranlıların Kerbela ziyaretlerinde zorluk çıkarılması ve Iraklı Kürtlerin isyan hareketlerinde İran'dan yardım beklemesi gibi sorunlar da iki devletin birbirleriyle dostluk bağları kurmalarına engel teşkil eder. Şattularap'taki sınır anlaşmazlığı, 1934 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürülür³⁸.

Türkiye, İran ile Irak arasındaki sınır sorununun çözümü için çalışmalara başlayarak, konu ile ilgili ayrıntılı rapor hazırlar ve bu rapor doğrultusunda bir çözüm sağlayabilmek için iki ülke arasında diplomatik temas sürecini başlatır. Türk dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla gittiği Bağdat'ta, İran-İrak ilişkilerinin düzeltilmesi amacıyla temaslarda bulunur³⁹.

Dr. Rüştü Aras başkanlığındaki Türk heyetinin Bağdat'taki temaslarının ardından, Irak hükümeti büyük bir diplomatik faaliyete girişerek, İran ile aralarındaki sorunların çözümü için çalışacak bir heyet oluşturur⁴⁰. Cumhuriyet gazetesi yazarı M. Taheri'nin 7 Temmuz tarihli ve "Güneş

³⁵ "Dr. T. Rüştü Aras Bağdad'dan Ayrıldı", **Ulus**, 26 Haziran 1937, s. 1.

³⁶ "Türk-İran Dostluğu", **Ulus**, 1 Temmuz 1937, s. 1, 4.

³⁷ **Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri**, s. 75-77. Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, s. 119.

³⁸ İsmail Soysal, "a.g.m.", s.328.

³⁹ "A.g.m.", s. 332.

⁴⁰ "B. Tefvîk Rüştü Aras Tahran'da", **Ulus**, 29 Haziran 1937, s. 1.

Gene Şarkdan Doğuyor” başlıklı köşe yazısında, İran ile Irak arasındaki sınır sorunlarına değinilir, Irak’ın sınır anlaşmazlıklarını 29 Eylül 1934 tarihinde Milletler Cemiyeti’ne taşıdığı, Milletler Cemiyeti’nin İtalyan Baron Aloisi’yi konuyla ilgili raportör olarak görevlendirdiği ancak daha sonradan 27 Nisan ve 4 Mayıs 1936 tarihlerinde İran ve Irak temsilcilerinin karşılıklı mektuplarıyla iki devlet arasındaki görüşmelerin yeniden başladığı ifade edilir.

Sonuç olarak, 19 Haziran tarihinde sınır sorunlarının Türkiye’nin de arabuluculuğu ile çözümlendiğini belirten haberde, artık Doğu Paktının önünde herhangi bir engel kalmadığı, bu nedenle de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan temsilcileri tarafından iki yıl önce Cenevre’de parafe edilen anlaşmanın Afganistan Dışişleri Bakanının Tahran’a gelmesinin ardından imzalanacağı ve bu dört devlet arasındaki bağların daha da kuvvetleneceği ifade edilir⁴¹. Diplomatik temaslar Temmuz ayı başlarına kadar devam eder ve 4 Temmuz 1937 tarihinde “İran-İrak Sınır Anlaşması” imzalanır⁴².

Dr. Tevfik Rüştü Aras’ın Tahran Seyahati ve Paktın İmzalanması

5 Mayıs tarihli Ulus gazetesinde, Dr Rüştü Aras’ın Mayıs ayı sonlarında İran’a giderek, mevcut dostane ilişkileri perçinleyeceği ifade edilir⁴³. 7 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesinde de yine aynı ziyaretten bahsedilir ve bu ziyaret sırasında Doğu Paktının imzalanacağını belirtilir. Irak hükümetinin paktın imzalanmasından önce İran’la aralarında bulunan sınır anlaşmazlıklarının çözülmesinin gerekliliğini vurguladığı da haberde yer alır⁴⁴. Şattularap adı verilen bölgede yoğunlaşan Irak- İran sınır anlaşmazlığı Milletler Cemiyetine gönderilmesine rağmen, bu iki devlet Türkiye’nin arabuluculuğu ile uzlaşmayı uygun görürler⁴⁵.

Doğu Paktının imzalanması için, Türk Dışişleri Bakanının ardından, 29 Haziran tarihinde Irak ve Afganistan dışişleri bakanlarının da Tahran’a hareket ettiği ve dört devlet adamının Cenevre’de parafe edilen antlaşmayı imzalayacakları belirtilir⁴⁶. 29 Haziran’da İran Şahinşahi, Türk Dışişleri Bakanı Dr. Aras’ı huzuruna kabul eder ve öğle yemeğinde misafir eder. Ulus gazetesinin 30 Haziran tarihli haberinde, İran- Irak sınır sorunlarının 10 gün önce halledildiği, bu nedenle İran Dışişleri Bakanı Samiy’in Irak Dışişleri Bakanı Elasil’i Tahran’a davet ettiği ifade edilir. Aynı gazetede Türk-İran dostluğu üzerine de bir haber yer alır. Bu haberde de Türkiye ile İran arasındaki dostluk ve kardeşlik duyguları işlenir⁴⁷.

İran’da 30 Haziran tarihinde, Dr. Rüştü Aras adına verilen ziyafette, iki ülke arasındaki dostluk ve bağlılık iki tarafın temsilcileri tarafından da vurgulanır ve İran ile Türkiye arasındaki bu dostluk ve bağlılığın Yakın Doğu’da barış ve istikrarı getireceği ifade edilir. Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras İran Hariciye Nazırı Samiy’in konuşmasının ardından söz alarak, İran temsilcilerinin kendisi ve Türkiye ile kurulan dostane ilişkiler için söylediği güzel sözler nedeniyle teşekkürlerini ve minnettarlığını bildirir ve iki ülke arasındaki dostluğun Yakın Doğu’daki barış için önemini tekrar vurgular. Aras, konuşmasını Şahinşah Pehlevi’nin sağlığı ve İran halkının refahı için kadeh kaldırarak sonlandırır. İran hükümeti tarafından verilen ziyafete karşılık olarak İran’daki Türk büyükelçiliği de Türk heyeti adına bir öğle yemeği verir ve aynı günün akşamında da İngiliz Büyükelçiliği Dr. Rüştü

⁴¹ “Dr. Aras İran Meclisi Reisini Ziyaret Etti”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1937, s. 1.

⁴² Soysal, “1937 Sâdâbat...”, s. 332, Aslı Nur Sencer, **a.g.t.**, s. 119.

⁴³ “Dr. Aras’ın Tahran Yolculuğu”, **Ulus**, 5 Mayıs 1937, s. 1.

⁴⁴ “Dr. Aras Tahran’da”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1937, s. 1.

⁴⁵ “Şark Misakının İmzası Arifesinde”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1937, s. 1,3.

⁴⁶ “Şark Misakı İmzalanıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1937, s. 1, 3.

⁴⁷ “İran Şahinşahi Dış İşler Bakanımız Dr. Aras’ı Kabul Buyurdular”, **Ulus**, 30 Haziran 1937, s.

Aras adına bir ziyafet düzenler. Bu haberler Cumhuriyet gazetesinin 1 Temmuz 1937 tarihli nüshasında "Türk- İnan Dostluğu'nun Samimi Bir Tezahürü" başlığıyla verilir⁴⁸.

Dr. Rüştü Aras, 1 Temmuz 1937 tarihinde İnan prensesleri tarafından huzura kabul edilir. Aras, Atatürk'ün göndermiş olduğu hediyeleri prenseslere takdim eder. Aynı günün akşamında da İnan'daki Sovyet Büyükelçiliği, Dr. Aras adına bir ziyafet düzenler. Aynı haberde İnan Dışışleri Bakanı Naci Elasil'in de aynı gün saat 18.00'da Tahran'a varacağı belirtilir⁴⁹.

Cumhuriyet gazetesinin 3 Temmuz tarihli haberine göre, Türk Maliye Bakanı Fuad Ağralı ve Maliye Siyasi Müsteşarı Faik, Bağdat'taki ziyaretlerini tamamlayarak, 2 Temmuz sabahı Ankara'ya dönerler ve Bağdat'ta buldukları süre içerisinde Türk-İnan iktisadî ilişkilerinin gelişimi için önemli adımlar atarlar. İktisadî işbirliğinin gelişmesi için Diyarbakır-Cizre demiryolunun yapılması ve inşaatın çok kısa bir sürede tamamlanması kararlaştırılır. Ayrıca İnan'tan alınacak petrol karşılığında, bu ülkeye ihracat yapılması da alınan kararlar arasındadır. Ayrıca aynı haberde, İnan Dışışleri Bakanı Naci Elasil'in 1 Temmuz tarihinde Tahran'a ulaştığı ve kendisinin İnan Dışışleri Bakanı Samiy tarafından karşılandığı belirtilir⁵⁰.

4 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde "4 Devleti Birleştiren Misak" başlığıyla verilen haberde, Türkiye, İnan, İnan ve Afganistan arasında bir antlaşma imzalanacağı belirtilir, İnan ve Türk Dışışleri bakanları ile İnan başvekili arasında dostane temasların devam ettiği ve antlaşmanın imzalanması için Afganistan Dışışleri Bakanı Feyiz Muhammed Han'ın Tahran'a ulaşmasının beklendiği vurgulanır. İmzalanacak olan antlaşmanın daha önceden Cenevre'de dört devlet temsilcisi tarafından parafe edildiği belirtilen haberde, 3 Temmuz günü İnan heyetinin Şahinşah tarafından huzura kabul edilerek, kendileri adına ziyafet düzenlendiği belirtilir.

4 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde Tahran görüşmeleri ve Doğu Paktı değerlendirilir. Doğu ülkelerini birbirlerine daha sıkı bağlayan bu antlaşma ile Hindikuş dağlarından Akdeniz'e kadar uzanan tek bir devlet şeklini alacağı ifade edilir. Dr. Rüştü Aras'ın İnan ve İnan temasları sonucunda ortaya çıkan antlaşma ve samimi ve kuvvetli dostluğun, dış politikada barışı savunan ve bunu tesis etmek için uğraşan Şahinşah için büyük bir onur olacağı belirtilen haberde, Pehlevi'nin yapmış olduğu reformlar ve çalışmalar neticesinde dünya devletleri arasına yeni bir çağdaş devlet eklendiği ifade edilir. Uzun zamandır üzerinde çalışılan Doğu Paktının İnan, İnan, Afganistan ve Türkiye arasında imzalanacağı ve antlaşmanın imzalanmasının önünde herhangi bir engel kalmadığı vurgulanan haberde, antlaşmanın imzalanmasından önce geriye kalan son engel olan İnan-İnan sınır anlaşmazlıklarının çözülmesinde etkin rol alan Türkiye'nin sorunların ortadan kalkmasından dolayı memnuniyeti belirtilir. Ayrıca devletlerin sorunların çözülmesinde barışçıl yollar tercih etmesinin ve Türkiye'nin arabuluculuğunu kabul ederek, Türkiye'nin verdiği kararları kabul etmelerinin çok daha önemli olduğu ve devletlerarasındaki sorunları çözen antlaşmaların daha büyük bir antlaşma ile noktalanacağı da vurgulanır⁵¹.

Cumhuriyet gazetesinde 5 Temmuz tarihinde yayınlanan haberde, Paris'te yayınlanan 4 Temmuz tarihli "Övr" gazetesinde Türkiye, İnan, İnan ve Afganistan arasında çok yakında bir pakt imzalanacağı belirtilendiği, önce Dr. Rüştü Aras'ın ziyareti sırasında parafe edilecek olan paktın daha sonra Ankara'da imzalanacağı vurgulanır⁵².

⁴⁸ "Türk- İnan Kardeşliğinin Samimi bir Tezahürü", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1937, s. 1, 4.

⁴⁹ "Atatürk'ün İnan Prenseslerine Hediyeleri", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1937, s. 1.

⁵⁰ "Türk- İnan İşbirliği", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1937, s. 1,5; "Doktor Aras'tan Sonra İnan Hariciye Nazırı da Tahran'a Gitti", **Ulus**, 4 Temmuz 1937, s. 1.

⁵¹ "4 Devleti Birleştiren Misak", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1937, s. 1, 3.

⁵² "Şark Misakına Verilen Ehemmiyet", **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1937, s. 3.

6 Temmuz tarihli Ulus gazetesindeki haberde, İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında bir saldırmazlık paktının imzalanmak üzere olduğu ve bunun bütün barışseverler için 1937 yılının en önemli hadisesi olduğu belirtilir. İran'da Pehlevi'nin Türkiye'de de Atatürk'ün gayretleriyle, iki milletin birbirine yaklaşmasını engelleyen sorunların aşıldığı belirtilen haberde, bu dört devletlerin aralarındaki sorunların çözülmesinde de Türkiye'nin önyak olduğu vurgulanır. Ayrıca, Doğu Paktının Akdeniz sularından Asya içlerine kadar barışı egemen kılacağı da ifade edilir⁵³.

The Times gazetesinin 6 Temmuz 1937 tarihli "İran ve Irak, Sınır Antlaşması" haberinde, uzun zamandır Irak ile İran arasında Şattularap'ta mevcut olan sınır problemini çözen ve önceki hafta Bağdat'ta parafe edilen antlaşmanın, 4 Temmuz'da Tahran'da imzalandığı belirtilir. Ayrıca aynı haberde, Afgan dışişleri bakanının da gelmesinin ve Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında saldırmazlık, dostluk ve yardımlaşma Paktının imzalanmasının beklendiği bildirilir⁵⁴.

8 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Rusya'da yayın yapan "Pravda" gazetesinin 7 Temmuz tarihli nüshasından, nakledilen haberde, adı geçen gazetenin, tarihin Balkan Antantı ve Doğu Paktının kuruluşlarını milletlerarası güvenlik eksikliğine atfedeceği yorumuna yer verilir⁵⁵. 9 Temmuz tarihli Ulus gazetesinde, Afganistan Dışişleri Bakanı Feyiz Muhammed Han'ın Tahran'a ulaştığı ve aynı günün öğleden sonrasında dört devlet arasında saldırmazlık paktı imzalanacağı belirtilir. Haberde ayrıca, İran ile Irak arasında uzun süredir devam eden Şattularap meselesinin çözülmesinden dolayı, Irak halkının memnun olduğu ifade edilir⁵⁶.

1935 yılında Cenevre'de paraf edilmiş olan ancak İran ile Irak arasındaki sınır çatışmalarının giderilebilmesi amacıyla imzası ertelenen, Saadâbad Paktı, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da dört ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanır⁵⁷. 10 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetten verdiği "Şark Misakının Esasları" başlıklı haberde, Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras, İran Dışişleri Bakanı Samiy, Afganistan Dışişleri Bakanı Feyiz Muhammed Han ve Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'in 8 Temmuz'da Doğu Paktını imzaladıkları, anlaşmanın 5 yıl geçerli olacağı ve eğer 6 ay öncesinden itiraz edilmezse bir beş yıl daha uzayacağı ifade edilir. İmzalanan antlaşmanın ilk maddesinde ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışmayacağı, ikinci maddesinde ortak sınırlarda tecavüz hareketlerinin olmayacağı, üçüncü maddede dört devletin ortak menfaatlerini etkileyecek uluslararası anlaşmazlıklarda istişare edileceği, dördüncü maddede harp ilan edilmeksizin işgal ve taarruz hareketlerinden kaçınılacağı vurgulanır⁵⁸.

10 Temmuz tarihli Cumhuriyet'te "Tam Bir Dostluk Havası İçinde İmzalanan Anlaşma: Şark Misakı" başlığıyla verilen diğer bir haberde, bütün siyasetini barış üzerine kuran Türkiye'nin balkan Antantı'nda olduğu gibi Doğu Paktında da etkin rol oynayarak dünya barışına katkıda bulunduğu belirtilir. Dört devletin dışişleri bakanlarının 8 Temmuz'da Tahran'daki Saadâbad sarayında imza edilen anlaşma üzerinde uzun zamandır çalışıldığının ve sonunda büyük ve tarihi öneme sahip bir anlaşmanın yapıldığının belirtildiği haberde, anlaşmanın sadece imzacı devletler için değil Avrupa devletleri için de büyük önem arz ettiği vurgulanır. Birkaç küçük sınır sorunu dışında aralarında sorun bulunmayan ve dostane ilişkilerin hâkim bulunduğu bu dört devletin imzaladığı Doğu Paktı'nın, küçük

⁵³ "Tahran Konuşmalarının Neticeleri", **Ulus**, 6 Temmuz 1937, s. 1, 6.

⁵⁴ "Iran and Iraq", **The Times**, 6 Temmuz 1937, s. 15.

⁵⁵ "Doğu Paktı", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1937, s. 3.

⁵⁶ "Asya Paktının İmzası", **Ulus**, 9 Temmuz 1937, s. 1, 4.

⁵⁷ Yılmaz Altuğ, "Foreign Policy of Atatürk", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 6, sayı. 16, Atatürk araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s. 44-45.

⁵⁸ "4 Devletin Mutabık Kaldıkları Siyasî ve Askerî Hükümler", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1937, s. 1, 6; "Asya Paktı İmzalandı", **Ulus**, 10 Temmuz 1937, s. 1; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, cilt: 1 (1920-1945), TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 582-587.

sorunların aşılması sonucunda imzalandığı ve imzacı dört devletin Milletler Cemiyeti üyesi olmalarının bu uluslar arası kuruluşu daha da kuvvetlendireceği de haberde ifade edilir⁵⁹.

10 Temmuz tarihli The Times gazetesinde, İran, Irak, Türkiye ve Afganistan'ın dışişleri bakanları, 8 Temmuz 1937 tarihinde, daha önce Ekim 1935'te Cenevre'de görüşülmüş olan, karşılıklı saldırmazlık paktını imzaladığı bildirilir. Anlaşmanın önündeki engellerin, İran ile Irak arasındaki sınır antlaşmasının imzalanmasıyla temizlendiğini belirten haberde, Dört Güç Antlaşmasının, Cenevre'de görüşülürken, Milletler Cemiyeti'nin garantisinde ve Kellogg Paktı ile uyum içerisinde Ortadoğu'da siyasî güvenliği sağlamak amacıyla hazırlanan dostluk, yardımlaşma ve saldırmazlık paktı olarak betimlendiğini ve imzalayan tarafların, birbirlerinin sınırlarına saygı duyacaklarını, birbirlerine karşı saldırganlıktan kaçınacaklarını ve birbirlerinin içişlerine karışmayacaklarını kabul ettikleri belirtilir⁶⁰.

11 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Saadâbad Paktı'nın İmzasından Sonra" başlıklı haberde, Rıza Şah Pehlevi ile Atatürk'ün paktın imzalanmasının ardından birbirlerine çok samimi telgraflar gönderdikleri ifade edilerek telgrafların metinleri verilir. Rıza Şah Pehlevi, Atatürk'e gönderdiği telgrafta, Saadâbad Paktı'nın imzalanması vesilesiyle kendisini tebrik eder, çözülmez bağlarla birleşmiş olan dört devletin samimi ve verimli işbirliklerini ve Türk milletinin refahını temenni ettiğini belirtir. Atatürk, Rıza Şah Pehlevi'ye cevaben gönderdiği telgrafta, Şahinşah'ın dört dost devletin Saadâbad sarayında imzaladıkları Doğu Paktı münasebetiyle gönderdiği telgrafi memnuniyetle aldığını, imzalanan paktın dört devlet ve dünya için kutsi olmasını temenni ettiğini ifade eder ve Şahinşah'ı pakttan dolayı tebrik eder. Atatürk ayrıca İran milletini yükseltme konusunda Şahinşah'ın muvaffakiyetini temenni ettiğini de belirtir. Atatürk'ün göndermiş olduğu telgrafta Rıza Şah Pehlevi'ye "biraderim" diye hitap etmesi de iki ülke arasındaki dostluğun göstergesi olur⁶¹.

12 Temmuz 1937 tarihli Ulus gazetesinde yer alan "Biz Sulh İdealine Bağlıyız" başlıklı haberde, Saadâbad Paktı'nın imzalanmasının ardından verilen ziyafet sırasında dört dost devletin temsilcilerinin çok samimi konuşmalar yaptıkları ifade edilir. Türk Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, ziyafet sırasında yaptığı konuşmasında, barışın Türkiye için bir araç değil hedef olduğunu, imzacı dört devletin kardeşliğe ve sulha inandığını, bu dört devletin kollarını dost bir şekilde bütün milletlere açtıklarını ve Saadâbad Paktı'nın da dünya barışı için büyük bir hizmet olduğunu ifade eder⁶².

12 Temmuz tarihli Ulus gazetesinde, Atatürk ile Irak Kralı Gaziyülevvel arasında gönderilen tebrik telgraflarına yer verilir. Gaziyülevvel gönderdiği telgrafta, dört kardeş ve dost ülkenin Saadâbad Paktı'nı imzalaması nedeniyle Atatürk'ü tebrik eder ve samimi ve verimli işbirliği dileği ile birlikte Atatürk'ün saadeti ve Türk milletinin refahı hakkında en samimi temennilerini ifade eder. Atatürk, Gaziyülevvel'e cevaben gönderdiği telgrafında, dostane telgraflarını memnuniyetle aldığını, birbirine kardeşlik ve dostluk ile bağlı dört devletin dünya barışı yolunda imzaladıkları paktın faydalı olması ve Gaziyülevvel'in saadet ve Irak halkının refah ve ikbali temennilerini iletir⁶³. Aynı haber Cumhuriyet gazetesinin 12 Temmuz tarihli nüshasında "Dostluk ve kardeşlik Tezahüratı" başlığıyla verilir⁶⁴.

Atatürk ile Afgan kralı Mohammed Zahir Han arasında gönderilen tebrik telgrafları, 17 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde neşredilir. Mohammed Zahir Han, Atatürk'e gönderdiği

⁵⁹ "Tam Bir Dostluk Havası İçinde İmzalanan Anlaşma: Şark Misakı", **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1937, s. 1, 3.

⁶⁰ "Middle-Eastern Pact", **The Times**, 10 Temmuz 1937, s. 11.

⁶¹ "Saadâbad Paktı'nın İmzalanmasından Sonra", **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1937, s. 1, 8; "Atatürk'le Şehinşah Hazretleri Arasında Samimi Telgraflar", **Ulus**, 11 Temmuz 1937, s. 1; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, c: 4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, s. 676.

⁶² "Dr. Aras'ın Mühim Bir Nutku: Biz Milletler Cemiyeti Azasından Bitaraf Bir Grubu Teşkil Ediyoruz", **Ulus**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 4.

⁶³ "Atatürk'le Irak Kralı Arasında", **Ulus**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 4.

⁶⁴ "Dostluk ve Kardeşlik Tezahüratı", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 3.

Turkish Studies

telgrafta, dört kardeş ve dost ülke arasında imzalanan Saadâbad Paktı münasebetiyle tebriklerini bildirir ve dört devlet arasında kardeşliğin ve barışın korunması için paktın çok önemli olduğunu vurgular. Ayrıca Atatürk'ün saadeti ve Türk milletinin refah ve ikbali temennilerinde bulunur. Atatürk, Afgan Kralına cevaben gönderdiği telgrafta, telgraflarını memnuniyetle aldığını, dünya barışına destek olan Doğu Paktının dört devletin barışseverliği sonucu ortaya çıkmasından dolayı iftihar ettiğini belirtir. Saadâbad Paktının imzacı devletler için kutlu olmasını temenni eden Atatürk, Afgan Kralının da sıhhat ve saadetiyle Afganistan'ın refah ve ikbalini yürekten diler⁶⁵.

13 Temmuz 1937 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde, Saadâbad Paktının imzalanması dolayısıyla, İran'ın Pars Ajansı'ndan alınan resmi tebliğ yayınlanır. Tebliğde, İran İmparatorluğu, Irak ve Afgan Krallıkları ile Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları tarafından 2 Ekim 1935 tarihinde Cenevre'de görüşülüp parafe edilen⁶⁶ ve daha sonra da Afganistan tarafından tamamen kabul edilen paktın 8 Temmuz 1937 tarihinde tahran Şemiran'daki Saadâbad Sarayında imzalandığı ifade edilir. Tebliğde ayrıca, bu paktın imzacı dört devletin kardeşlik ve dostluk duygularından kaynaklandığı, dışişleri bakanlarının İran'da buldukları süre içerisinde defalarca Başvekil Mahmud Cam'la görüştükleri ve bu paktın tam bir görüş birliği içerisinde imzalandığı vurgulanır⁶⁷.

Saadâbad Paktının imzalanmasının ardından imzacı devletlerin dışişleri bakanları, paktı imzalayan devletlerin ortak çıkarları üzerinde görüşmek ve uyumlu kararlar almak amacıyla, dört devletin dışişleri bakanlarından oluşan bir konseyin kurulduğunu, bu konseyin her yıl Cenevre veya konseyin belirleyeceği başka bir yerde toplanacağını, başkanlığının alfabe sırasıyla üstlenileceğini ifade ederler. Kurulan konsey ilk toplantısını İran Dışişleri Bakanı Samiy başkanlığında yaptı. Toplantıda Eylül ayında Türkiye'den boşalacak Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliğine İran'ın aday gösterilmesi ve daha sonra onun süresi dolunca da alfabe sırasıyla diğer üyelere geçmesine çalışılması, Milletler Cemiyeti Konseyinde Türkiye'ye yarı sürekli üyelik sağlanmaya çalışılması ve Saadâbad Paktı ile ilgili Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine bilgi verilmesi kararları alınır⁶⁸. Bakanlar Konseyi, sadece Ekim 1939'da bir toplantı yapar. 1939'dan sonra üye olan hiçbir ülke Saadâbad Paktı'ndan söz etmez⁶⁹.

Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde, Beşinci Meclisin üçüncü oturumunu açış konuşmasında, Türkiye'nin İran, Irak ve Afganistan'la imzaladığı ve dünya barışının gelişimine katkıda bulunacak olan Saadâbad Paktını memnuniyetle karşıladığını bildirir. Ve son olarak da dinleyicilerine, Türkiye'nin barış davası için hâlihazırda bütün müracaatlara olumlu karşılık verdiğini vurgular⁷⁰. Saadâbad Paktı, Meclisin 14 Ocak 1938 tarihli oturumunda onaylanır⁷¹.

1 Şubat 1938 tarihli The Times gazetesindeki "Mısır ve Orta Doğu Paktı" başlıklı yazıda, Ankara'dan Mısır'ın da Orta Doğu Paktı'na katılacağını ve Türk Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın Kahire seyahati sırasında görüşmelerin yapılacağını duyurulduğu ifade edilir⁷². The Times gazetesinin 24 Haziran 1939 tarihindeki "Türk- Mısır Dostluğu" başlıklı haberinde, Mısır Dışişleri Bakanı

⁶⁵ "Atatürk'le Efgan Kralı Zahir Han Arasında", **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1937, s. 1, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s. 675-676

⁶⁶ Türkiye, İran ve Irak antlaşma metni üzerinde anlaşarak, 2 Ekim 1935 tarihinde Cenevre'de antlaşmayı parafe ettiler. Antlaşmanın hemen onaylanmayıp sadece parafe edilmesinin nedeni Irak'ın Suudi Arabistan'ın da antlaşmaya dâhil edilmesi düşüncesi ve İran'la sınır sorununun halledilmesinin beklenmesini istemesiydi. Kasım 1935'te Afganistan pakta katılacağını ilan etti. İsmail Soysal, "a.g.m.", s. 331

⁶⁷ "Saadâbad Paktı", **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1937, s. 7.

⁶⁸ İsmail Soysal, "a.g.m.", s. 334

⁶⁹ Çağrı Erhan, "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve Ortadoğu", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, s.1, <http://www.obarsiv.com/pdf/cagrierhan.pdf>, (ET: 01.07.2011).

⁷⁰ "Turkey and The Cause of Peace", **The Times**, 2 Kasım 1937, s. 15.

⁷¹ "A Stronger Turkish Air Force", **The Times**, 15 Ocak 1938, s. 9.

⁷² "Egypt and Middle Eastern Pact", **The Times**, 1 Şubat 1938, s. 13.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Abdulfettah Paşa Yahya'nın Ankara ziyaretinin, sadece Türk- Mısır geleneksel dostluğunu pekiştirmediğini, aynı zamanda iki ülke arasında, özellikle de ekonomik sahada, ilişkileri kuvvetlendireceği vurgulanır. Bu ziyaret, Mısır'ın Asya Paktına bağlanacağına ve Doğu Akdeniz güvenliği için Türkiye diğer bir pakt imzalayacağına dair raporların artmasına neden olur⁷³.

29 Aralık 1942 tarihli The Times gazetesindeki "Papen'in Başarısızlığı" başlıklı haberde, 8 Temmuz 1937 tarihinde İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında imzalanmış bulunan Doğu Paktının, antlaşmanın yürürlükte kalacağı 5 yılın ardından 25 Aralık 1942 tarihinde, eğer anlaşmanın bitimine 6 ay kala taraflardan biri antlaşmayı feshetmezse, otomatik olarak yenilenmiş olacağını içeren madde vurgulanır. Haberde, taraflardan herhangi birinin antlaşmayı feshetmemesi göz önüne alındığında, antlaşmanın otomatik olarak 25 Haziran 1948 tarihine kadar uzatılmış olduğu belirtilir. Alman diplomasisinin ve Papen'in Saadâbad Paktının diğer bir beş yıl için uzatılmasına karşı çıktığının ve antlaşmanın otomatik olarak yenilenmesinin de Alman diplomasisi ve Papen için bir başarısızlık olduğunun vurgulandığı haberde ayrıca, Ankara'nın resmi gazetesi Ulus'un bu uzatmanın, hâlihazırdaki savaştan kaynaklanmadığı, bunun doğu ülkelerinin aralarındaki dostluk ilişkilerini devam ettirme arzusundan kaynaklandığına dair bir makale yayınlandığı da vurgulanır⁷⁴.

Saadâbad Paktı II. Dünya Savaşı öncesinde bölge barışı için önemli bir atılım olduysa da barışçı niyetlerle kurulan pakt, II. Dünya Savaşı sırasında İran'ın Rusya ve İngiltere tarafından işgali sırasında bir etkinlik gösteremez⁷⁵. Saadâbad Paktının süresi 1948 yılında sonra erer. Paktın sona ermesinin ardından İran Şahı Muhammed Rıza, paktın yeniden gözden geçirilmesi ve bir ittifak antlaşması haline getirilmesini ister, ancak bunun için öncelikle İran'ın biraz daha güçlenmesi gerektiğini ifade eder⁷⁶.

Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'in New York gezisi sırasında Saadâbad Paktını hâlâ geçerli gördüğünü ifade etmesi üzerine, İran Dışişleri Bakanı Yardımcısı Abdülhüseyin Meftah, 8 Haziran 1954 tarihinde verdiği beyanatında, İran'ın İkinci Dünya Savaşı sırasında yabancı güçler tarafından işgal edildiğini ancak Irak, Afganistan veya Türkiye'nin herhangi bir harekette bulunmaması nedeniyle İran'ın 1937 yılında bu dört devlet arasında imzalanmış olan Saadâbad antlaşmasını iptal edilmiş saydığını ve bu konuda Türkiye'nin bilgilendirildiğini ifade ederek, İran'ın Ortadoğu güvenliği için herhangi bir pakta dâhil olmayacağını vurgular⁷⁷.

1955 yılında Türkiye, İngiltere, İran, Irak ve Pakistan arasında Bağdat paktının imzalanması, Saadâbad paktını gölgede bıraktı. 2 Eylül 1980'de Irak- İran savaşının başlamasıyla, paktın "saldırmazlık" yükümlülüğü ihlal edilir ve antlaşma ortadan kalkar⁷⁸.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın sonuçlarından memnun kalmayan ve savaş öncesi sınırlarına dönmeyi amaçlayan revizyonist devletler nedeniyle, yeni Türk devleti kuruluşundan itibaren güvenliğini ve sınırlarının bütünlüğünü sağlamaya yönelik politikalar izler. Bu çerçevede içerisinde, yeni Türk devleti, bütün devletlerle barış ilişkilerini hâkim kılmaya çalışmanın yanı sıra, bölgesel ittifaklar kurarak güvenlik sorununu ortadan kaldırmaya çalışır. Bu konudaki ilk adım, İtalya'nın Akdeniz'den "bizim deniz" olarak bahsederek yayımlı politikalar izleyeceğini ortaya

⁷³ "Turco-Egyptian Friendship", **The Times**, 24 Haziran 1939, s. 11.

⁷⁴ "Setback For Papen", **The Times**, 29 Aralık 1942, s. 4.

⁷⁵ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 77

⁷⁶ İsmail Soysal, "a.g.m.", s. 337

⁷⁷ "Saadâbad Paktı", **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1954, s. 3.

⁷⁸ Hayrullah Cengiz, "a.g.m.", s. 42.

koymasının ardından, Türkiye ile Balkan devletleri arasında 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanan Balkan Antantı olur.

Balkan Antantı ile Batı sınırlarını güvence altına alan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sonraki adımı Doğu sınırlarını güvence altına almak olur. Bu amaçla, Türkiye ile İran, Irak ve Afganistan arasında yürütülen yoğun bir diplomasi sonucunda, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Saadâbad Paktı imzalanır. Saadâbad Paktı ile Türkiye'nin Doğu'daki güvenlik endişeleri azalır.

Saadâbad Paktı'nın imzalanması süreci, Türk basını tarafından günü gününe takip edilerek, bu süreçte atılan bütün adımlar gazete manşetlerine yansır. Bu süreçte atılan bütün diplomatik adımları ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri gazete manşetlerinde görmek mümkündür. Ayrıca, paktın imzalanma sürecinde, pakta imza atması muhtemel devletler ile Türkiye arasındaki dostane ilişkiler ile ilgili yayınlar yapılması nedeniyle, yerel basının, zamanın diplomatik faaliyetlerine ve dış ilişkilerine göre şekil almaktadır.

Cumhuriyet ve Ulus gazetelerinde, konu ile ilgili tespit edilerek işlenen haberler, konu ile ilgili kaynaklar ve yabancı basın ile karşılaştırıldıklarında, bu haberlerde gelişmelerin bütün detayları ile birlikte günü gününe aktarıldığını ve bu aktarım sırasında abartıdan kaçınıldığı söylenebilir. Türk basınının konuyu yoğun bir şekilde ele alması, Türk halkının pakta imzalayacak olan devletlere karşı dostane duygularını geliştirir ve bu devletlerden Türkiye'ye yapılan diplomatik ziyaretler sırasında, Türk halkı, misafirlerini büyük katılımlarla karşılar ve kutlamalar yapar. Bu çerçevede içerisinde, basında yer alan haberlerin, kamuoyunu bilgilendirmenin yanı sıra, uygulanan iç ve dış politikalara kamuoyunun desteğini kazanmayı başardığını da söylemek mümkündür.

SAADÂBAD PAKTI

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imza edilen saldırmazlık antlaşmasının metni aşağıdadır:

Mukaddime,

Majeste İran Şahinşahi,

Majeste Afganistan Kralı,

Majeste Irak Kralı,

Türkiye Cumhurbaşkanı,

Ellerinde olan bütün vasıtalarla aralarındaki dostluk ve iyi anlaşma münasebetlerinin muhafazasına hâdim olmak arzusuyla.

Yakındoğu'da barışı ve emniyeti ve bu suretle de umumî barışı Milletler Cemiyeti Pakti çerçevesi dairesinde mütemmim zamanlarla temin maksadıyla hareket ederek,

27 Ağustos 1928 tarihinde Paris'te imza edilmiş olan harpten vazgeçme muahedesi mucibince ve kâffesi gerek bu paktla ve gerek Milletler Cemiyeti paktıyla hemahenk olarak kendilerinin vaziyülimza buldukları diğer muahedeler mucibince mevcut vecibelerini tamamiyle müdrük olarak,

Bu muahedeyi imzaya karar vermişler ve bu maksatla da:

Majeste Şehinşah: İran Hariciye Nazırı Ekselans B. Samiy'i,

Majeste Afganistan Kralı: Afgan Hariciye Nazırı M. Faiz Muhammed Han'ı,

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Majeste Irak Kralı: Irak Hariciye Nazırı Ekselans Dr. Naci Elasil'i

Türkiye Cumhurbaşkanı: Türkiye Hariciye Vekili Ekselans Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı
tayin etmişlerdir.

Madde 1: Yüksek âkid taraflar, birbirlerinin işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette uzak duracak siyaset izlemeyi taahhüt ederler.

Madde 2: Yüksek âkid taraflar, ortak sınırların tecavüzdten korunmasına riayet etmeyi taahhüt ederler.

Madde 3: Yüksek âkidler ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslar arası nitelikte her türlü anlaşmazlıkta birbirleri ile istişarede bulunmak hususunda mutabıktırlar.

Madde 4: Yüksek âkidlerden her biri, diğeri muvacehesinde, hiçbir halde, gerek münferiden, gerek bir veya daha fazla diğerk devletle birlikte, diğerk âkidlerden birine karşı hiçbir taarruz hareketinde bulunmamayı taahhüt eder. Aşağıdaki haller taarruz hareketi addedilir:

1. Harp ilanı,
2. Harp ilan edilmeksizin dahi olsa bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından diğerk bir devlet arazisinin işgali
3. Bir devletin kara, deniz ve hava kuvvetleri tarafından harp ilan edilmeksizin dahi olsa, diğerk bir devletin arazisine, gemilerine veya tayyarelerine taarruz edilmesi,
4. Mütearrıza doğrudan doğruya veya bilvasıta yardım veya müzaheret.

Aşağıdaki haller taarruz hareketi olarak sayılmaz:

1. Müdafaa-i nefis hakkının kullanılması, yani yukarıda tarif edilen taarruz hareketine mukavemet,
2. Milletler Cemiyeti Paktının 16. maddesi mucibince vuku bulacak hareket,
3. Milletler Cemiyeti konseyi tarafından ittihaz edilen bir karar mucibince veyahut Milletler Cemiyeti Paktının 15. maddesinin tatbiki icabından olarak yapılacak bir hareket. Ancak 15. maddenin tatbiki icabından olarak yapılacak hareketin taarruzu ilk olarak yapmış olan devlete karşı olması meşruttur.
4. Yüksek âkidlerden birinin 27 Ağustos 1928'de Paris'te imza edilmiş olan harpten vazgeçme muahedesine muhalif olarak tecavüz veya istilasına veyahut harbe müracaatına hedef olan devlete yardım hareketi.

Madde 5: Yüksek âkidlerden biri bu muahedenin 4. maddesinin ihlal edildiğine veya ihlal edilmek üzere olduğuna kani olduğu takdirde, meseleyi derhal Milletler Cemiyeti konseyine arz edecektir. Bu hüküm, mezkûr yüksek âkidin bu halde lüzumlu göreceği tedbirleri ittihaz etmesi hakkına zarar vermeyecektir.

Madde 6: Yüksek âkidlerden biri, diğerk bir salis devlete taarruz ederse, yüksek âkidlerden diğerk biri, bu muahedeyi, mütearrız devlete karşı, ihbar vukuuna lüzum kalmaksızın, feshedebilecektir.

Madde 7: Yüksek âkidlerden her biri, kendi hudutları içinde, yüksek âkidlerden diğer birinin müesses müessesatını devirmeyi veyahut bu diğer devletin topraklarında nizam ve emniyete zarar vermeyi istihdaf eden silahlı çetelerin birlik ve teşekküllerinin kurulmasına mani olmayı taahhüt eder.

Madde 8: 27 Ağustos 1928 tarihli harpten vazgeçme hakkındaki umumi muahede mucibince, aralarında, mahiyet ve menşei ne olursa olsun, zuhur edebilecek bütün ihtilafların hal ve tesviyesinin hiçbir zaman muslihane vasıtalarla başka vasıtalarla teminine çalışılmaması lüzumunu esasen teslim etmiş olan yüksek âkidler, bu hükmü teyit ederler ve bu hususta yüksek âkidler arasında tesis edilmiş veya edilecek usullere başvuracaklarını bildirirler.

Madde 9: Bu muahedenin hiçbir maddesi, yüksek âkidlerden her biri tarafından, Milletler Cemiyeti Paktı mucibince deruhte edilmiş olan vecibelere hiçbir surette zarar verecek şekilde tefsir edilemez.

Madde 10: Fransızca dört nüsha olarak yazılmış ve birer nüshası âkid devletlerden her biri tarafından alınmış olan bu muahede beş sene için akdedilmiştir. Bu müddet bitince, yüksek âkidlerden biri tarafından altı ay evvel bir ihbarname ile feshi tebliğ edilmemiş olduğu takdirde, muahede beş senelik yeni bir devre için daha nizamî dairesinde yenilenmiş addedilecektir. Âkidlerden biri tarafından feshi takdirinde, muahede, muahedeyi feshetmemiş olan devletlerarasında mer'i olmakta devam eder.

Bu muahede yüksek âkidlerden her biri tarafından kendi kanunlarına göre tasdik edilecek ve genel sekreter vasıtasıyla Milletler Cemiyetince tescil edilecektir. Genel sekreterden muahede hakkında cemiyetin diğer azasına da malumat verilmesi rica edilecektir.

Saadâbad Sarayı'nda 8 Temmuz 1937 tarihinde yapılmıştır.⁷⁹

KAYNAKÇA

- “4 Devleti Birleştiren Misak”, **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1937, s. 1, 3.
- “4 Devletin Mutabık Kaldıkları Siyasî ve Askerî Hükümler”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1937, s. 1, 6.
- “A Stronger Turkish Air Force”, **The Times**, 15 Ocak 1938, s. 9.
- “Asya Paktı İmzalandı”, **Ulus**, 10 Temmuz 1937, s. 1.
- “Asya Paktının İmzası”, **Ulus**, 9 Temmuz 1937, s. 1, 4.
- “Atatürk’le Efgan Kralı Zahir Han Arasında”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1937, s. 1.
- “Atatürk’le Irak Kralı Arasında”, **Ulus**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 4.
- “Atatürk’le Şehinşah Hazretleri Arasında Samimî Telgraflar”, **Ulus**, 11 Temmuz 1937, s. 1.
- “Atatürk’ün İran Prenseslerine Hediyesi”, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1937, s. 1.
- “B. Tevfik Rüştü Aras Tahran’da”, **Ulus**, 29 Haziran 1937, s. 1.
- “Doğu Paktı”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1937, s. 3.
- “Doktor Aras’tan Sonra Irak Hariciye Nazırı da Tahran’a Gitti”, **Ulus**, 4 Temmuz 1937, s. 1.
- “Dost Irak Hariciye Veziri Dün Şehrimizi Şereflendirdi”, **Ulus**, 27 Nisan 1937, s. 1, 5.

⁷⁹ “Sadabat Paktı”, **Ulus**, 11 Temmuz 1937, s. 1, 5; **Atatürk’ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine ait 100 Belge) 1923-1938**, c. 2, Kültür Bakanlığı, Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları, Ankara, 1981, s. 727-735.

- “Dostluk ve Kardeşlik Tezahüratı”, **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 3.
- “Dr. Aras in Iraq”, **The Times**, 22 Temmuz 1937, s. 15.
- “Dr. Aras İran Meclisi Reisini Ziyaret Etti”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1937, s. 1.
- “Dr. Aras Tahran’da”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1937, s. 1.
- “Dr. Aras’ın Mühim Bir Nutku: Biz Milletler Cemiyeti Azasından Bitaraf Bir Grubu Teşkil Ediyoruz”, **Ulus**, 12 Temmuz 1937, s. 1, 4.
- “Dr. Aras’ın Tahran Yolculuğu”, **Ulus**, 5 Mayıs 1937, s. 1.
- “Dr. Aras’la Mısır Hariciye Nazırı Arasında”, **Ulus**, 20 Haziran 1937, s. 1, 5.
- “Dr. Rüştü Aras ve Celal Bayar Dün Irak’a Vardılar”, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1937, s. 1, 6.
- “Dr. T. Rüştü Aras Bağdad’dan Ayrıldı”, **Ulus**, 26 Haziran 1937, s. 1.
- “Dünkü Kamutay Toplantısında Dr. Aras Irak’la Yapılan Mukaveleyi İzah Etti”, **Ulus**, 29 Nisan 1937, s. 1, 5.
- “Egypt and Middle Eastern Pact”, **The Times**, 1 Şubat 1938, s. 13.
- “Hariciye Vekilimiz Tahran Yolunda”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1937, s. 3.
- “Irak Hariciye Veziri İstanbul’da”, **Ulus**, 1 Mayıs 1937, s. 1, 7.
- “Iran and Iraq”, **The Times**, 6 Temmuz 1937, s. 15.
- “İran Şahinşahi Dış İşler Bakanımız Dr. Aras’ı Kabul Buyurdular”, **Ulus**, 30 Haziran 1937, s. 1.
- “İran’la Münasebatımız Gittikçe Kuvvetleniyor”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1937, s. 1.
- “İran’la Münasebatımız Gittikçe Kuvvetleniyor”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1937, s. 1.
- “Kardeş Yurda Sevgi”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1937, s. 1, 7.
- “Middle-Eastern Pact”, **The Times**, 10 Temmuz 1937, s. 11.
- “Politik Seyahatler”, **Ulus**, 9 Nisan 1937, s. 1, 5.
- “R. Aras ve Celal Bayar Bağdad’da”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1937, s. 1, 3.
- “Saadâbâd Paktı ve İran”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1937, s.7.
- “Saadâbad Paktı’nın İmzalanmasından Sonra”, **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1937, s. 1, 8.
- “Saadâbad Paktı”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1937, s. 7.
- “Saadâbad Paktı”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1954, s. 3.
- “Sadabat Paktı”, **Ulus**, 11 Temmuz 1937, s. 1, 5.
- “Setback For Papen”, **The Times**, 29 Aralık 1942, s. 4.
- “Şark Misakı İmzalanıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1937, s. 1, 3.
- “Şark Misakına Verilen Ehemmiyet”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1937, s. 3.
- “Şark Misakının İmzası Arifesinde”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1937, s. 1, 3.
- “Tahran Konuşmalarının Neticeleri”, **Ulus**, 6 Temmuz 1937, s. 1, 6.

- “Tam Bir Dostluk Havası İçinde İmzalanan Anlaşma: Şark Misakı”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1937, s. 1, 3.
- “Turco-Egyptian Friendship”, **The Times**, 24 Haziran 1939, s. 11.
- “Turkey and The Cause of Peace”, **The Times**, 2 Kasım 1937, s. 15.
- “Türk- Irak İşbirliği”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1937, s. 1,5.
- “Türk- İran Dostluğu”, **Ulus**, 28 Nisan 1937, s. 1, 6.
- “Türk- İran Kardeşliğinin Samimî bir Tezahürü”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1937, s. 1, 4.
- “Türk-İran Dostluğu”, **Ulus**, 1 Temmuz 1937, s. 1, 4.
- ALTUĞ, Yılmaz, “Foreign Policy of Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. 6, sayı. 16, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s. 39-46.
- AKBAŞ, İsmail (2008), **Afgan Kralı Emanullah Han’ın Türkiye Gezisi ve Türk- Afgan İlişkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1988.
- Atatürk’ün Millî Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine ait 100 Belge) 1923-1938**, c. 2, Kültür Bakanlığı, Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları, Ankara, 1981.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, c: 4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
- CENGİZ, Hayrullah, “Sâdâbât Paktı’nın Türk Dış Siyasî Tarihi Açısından Önemi”, **Irak Dosyası**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 29-44.
- CİN, Barış (2006), **Türkiye- İran İlişkileri (1923-1938)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği””, **Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, cilt: 13, sayı: 3, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2007, s. 161-190.
- DİNÇ, Sait, “Atatürk Döneminde (1920- 1938) Türk Dış Politikasında Gelişmelere Genel Bir Bakış; İkili ve Çok uluslu İlişkiler”, **Atatürk Araştırmaları**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Adana, s. 21, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_donemi_turk_dis_politikasi.pdf, (ET: 05.07.2011).
- ERHAN, Çağrı, “İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve Ortadoğu”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, s.1-10, <http://www.obarsiv.com/pdf/cagrierhan.pdf>, (ET: 01.07.2011).
- Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- KASALAK, Kadir, “Irak’ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 9 Şubat 2007, s. 187-201.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasî İlişkileri (1920-1938)”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 687-69.

-
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- SANJIAN, Ara, "The Formulation of the Baghdad Pact", **Middle Eastern Studies**, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, s. 226-266.
- SARAY, Mehmet, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- SARAY, Mehmet, **Türk-Afgan Münasebetleri**, Veli Yayınları, İstanbul, 1984.
- SENCER, Aslı Nur (2006), **Tevfik Rüşü Aras Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SOYSAL, İsmail, "1937 Sâdâbat Pakti", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 343-360.
- SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, cilt: 1 (1920-1945), TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- YALÇIN, Durmuş, vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt: 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005